

Hvorfor bruke kompass når vi har GPS? – politiets sikring av biologiske spor (DNA-bevis) og fingeravtrykk¹

Av Førsteamanuensis Johanne Yttri Dahl, Forskningsavdelingen, Politihøgskolen.
Epost: johanne.yttri.dahl@phs.no

Stikkord: politiet, sporsikring, åstedsarbeid, fingeravtrykk, biologiske spor, DNA, DNA-reformen

Ny teknologi – ny reform

Det er gjort begrenset forskning både på politiets bruk av teknologi og på politiets etterforskning samt politiets åstedsarbeid som sikring av biologiske spor og fingeravtrykk.^{2,3} Det er viktig med undersøkelser om bruk av nye teknologier som implementeres for å øke politiets effektivitet og politiets tilpassing til disse.⁴ Biologiske spor kan være et eksempel på en slik teknologi. Undersøkelser av slike teknologier må fokusere både på intenderte og uintenderte konsekvenser av implementeringen av dem. Teknologi har utvilsomt bidratt fordelaktig ved å forbedre

menneskets livsvilkår på en rekke måter, men det kan også oppstå uintenderte konsekvenser ved bruk av teknologier.⁵

Økt bruk av DNA-teknologi i politiet, gjennom DNA-reformen, er en av de største kriminalpolitiske satsingene i Norge i senere tid.⁶ De intenderte konsekvensene av DNA-reformen var å effektivisere politiets etterforskning samt å bidra til en vesentlig økning i oppklaringsprosenten, ikke bare for alvorlig kriminalitet, men spesielt det som gjerne omtales som «hverdagskriminalitet».⁷ Denne artikkelen viser at en uintendert konsekvens av DNA-reformen er at politiet oftere sikrer biologiske spor enn fingeravtrykk på åsteder. Hvilke bevis som sikres på et åsted kan påvirke etterforskningens robusthet og dermed muligheten for at riktig gjerningsmann pågripes og dømmes. Artikkelen er basert på en spørreundersøkelse og dybdeintervju med polititjenestepersoner.⁸

1. Takk for konstruktive innspill fra to anonyme fagfeller.
2. Koper m.fl. (2014 s. 135); Hald og Rønn (2013).
3. «Biologiske spor er den kriminaltekniske betegnelsen på et reelt bevismiddel som kan gi grunnlag for fremstilling av en DNA-profil» (Aarli, 2015: 563). DNA finnes i biologisk materiale, for eksempel blod, spytt, sæd og hudceller. En DNA-profil kan dermed utvinnes fra slikt materiale. Profilen er en tallkombinasjon som er unik for individet som har avsatt spormaterialet. Den kan derfor bidra til å bekrefte eller avkrefte identiteten til en gjerningsperson Aarli (2015: 563).
4. Koper m.fl. (2014 s. 135-136).
5. Yuthas og Dillard (1999 s. 48).

6. Den endrede lovgivningen som trådte i kraft med DNA-reformen, innebar blant annet en vesentlig økt adgang til å registrere DNA-profiler til bruk under etterforskning samt en utvidet adgang til å registrere personer dømt for lovbrudd. Det har vært satset betydelige midler på å øke bruken av DNA i politiet. Sentral finansiering av DNA-analyser har vært et viktig virkemiddel for å hindre at økonomien i politidistriktene avgjør hvorvidt DNA brukes som bevis. Det har også vært stort fokus på opplæring av politiet innenfor dette feltet.
7. Justis - og politidepartementet (05.10.2007).
8. Datamaterialet er samlet inn gjennom to prosjekt. Det første var «Bruk av DNA i etterfors-

I det følgende gis først en kort beskrivelse av innføringen av DNA-teknologien, så presenteres noe tidligere forskning på politiets bruk av DNA. Deretter redegjøres det for metoden som er benyttet, spørreundersøkelsen og dybdeintervjuene. Videre presenteres resultatene av analysen. Til slutt pekes det på enkelte implikasjoner av DNA-reformens virkning for kvaliteten på politiets etterforskning.

DNA på toppen av hierarkiet

En måte vi mennesker innfører, tilpasser oss og innretter oss etter nye teknologier på, er ved å tenke på dem i forhold til tidligere kjente teknologier.⁹ Da Sir Alec Jeffreys "oppdaget" DNA-teknologien i 1985, kalte han og hans kolleger metoden "DNA-fingerprinting". Valget av fingeravtryksanalogen var ikke tilfeldig. Jeffreys har selv uttalt følgende om dette: "One of the reasons we called this 'DNA fingerprinting' was absolutely deliberate. If we had called this 'idiosyncratic Southern blot profiling', nobody would have taken a blind bit of notice. Call it 'DNA fingerprinting', and the penny dropped".¹⁰ Frem til DNA ble tatt i bruk, ble fingeravtrykk ansett som den mest spesifikke måten å identifisere mennesker på. Dermed hang forskerne seg bevisst på en "merkevare" ved å benytte begrepet «fingeravtrykk» i terminologien. Ved å knytte DNA-teknologien til den allerede velkjente og anerkjente fingeravtrykk-teknologien, fikk DNA-teknologien oppmerksomhet og status.^{11 12} Jasanoff skriver at

kning». Prosjektet ble gjennomført av Johanne Yttri Dahl og var finansiert av Politihøgskolen. Det andre prosjektet var «Fra spor til dom – en evaluering av DNA-reformen». Dette prosjektet var finansiert av Politidirektoratet og ble gjennomført av Heidi Mork Lomell ved Universitet i Oslo og Johanne Yttri Dahl. Under arbeidet var vi begge tilsatt ved Politihøgskolens Forskningsavdelingen.

9. Blizzard (2000 s. 410).

10. Cole (2001 s. 706).

11. Cole (2001 s. 290).

12. I det engelske språk har man i dag i stor grad gått bort fra å kalle metoden "DNA-fingerprin-

innledningsvis fremstod DNA for påtalemyndigheten som fingeravtrykk på steroider.¹³

Både "fingerprinting and DNA profiling enjoyed primacy as "gold standards" in imagined hierarchy of forensic techniques".¹⁴ I dag anses DNA ofte som det beste beviset i det kriminaltekniske hierarkiet.¹⁵ Dette gjelder også blant innsatte.¹⁶ Men det har ikke alltid vært slik. På slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet, ble DNA ansett som mindre sikkert enn fingeravtrykk. DNA har bidratt til å undergrave fingeravtrykkets posisjonen i hierarkiet av kriminaltekniske bevis.¹⁷ Ved inntoget av DNA ble det også satt fokus på kvaliteten på fingeravtrykk som kriminalteknisk og vitenskapelig metode. På midten av 1990-tallet da noen av kontroversene rundt DNA begynte å stilne, begynte fingeravtrykk å anses som mindre «vitenskapelig» og til og med «umoderne». Den ubestridte troverdighet en gang tildelt fingeravtrykk, ble nå tildelt DNA, og troverdigheten av fingeravtrykk ble sammenlignet med DNAs.¹⁹

For politiet har DNA og fingeravtrykk i stor grad samme "oppgave". Både fingeravtrykk og DNA skal bidra som kilder til spor på åsteder, til å identifisere personer ved å undersøke treff mellom slike spor og/eller registre og referanseprøver tatt fra personer. Begge bevistypene kan også benyttes for å utelukke en person fra

ting" fordi forskere har vært redd for at analogien ville bidra til villedende oppfatninger om at den genetiske informasjonen er unik. Dermed blir den nå heller kalt "DNA-typing" eller "DNA-profilering". Dette skyldes at disse betegnelsene i større grad fremhever at den genetiske informasjonen er en meget sjelden type eller profil, ikke en unik markør (Cole 2001s 290).

13. Jasanoff (2010 s. 20).

14. Cole og Lynch (2010 s. 105).

15. Cole og Lynch (2010 s. 106).

16. Machado og Prainsack (2012 s. 88).

17. Cole og Lynch (2010 s. 123).

18. McCartney (2006 s. 31).

19. Lynch m.fl. (2008 s. 13).

mistanke hvis det ikke blir match mellom person og sentrale spor fra et åsted, eksempelvis at det ikke blir match mellom person og sædprøve fra en voldtektssak. Noen ulikheter er det likevel i deres "oppgaver". McCartney skriver at i Storbritannia blir fingeravtrykk primært brukt til å identifisere de som kommer i kontakt med politiet og sekundært til å oppdage ukjente gjerningsmenn.²⁰ For DNA derimot er det motsatt, DNA blir primært benyttet for å identifisere spor fra ukjente gjerningsmenn og blir ikke benyttet rutinemessig for å identifisere personer i varetekt. Det er også viktig å understreke at selv om fingeravtrykk og DNA hovedsakelig har samme "oppgave" i politiet, forblir de kvalitativt ulike da DNA kan indikere mer sensitiv informasjon enn det fingeravtrykk kan.²¹ DNA kan indikere informasjon om utseendemessige karakteristika (etnisitet, hår og øyefarge), risiko for sykdom og familierelasjoner.

I Norge har det tidligere ikke vært gjort forskning på sikring av biologiske spor og fingeravtrykk samt deres effekt på etterforskning. Dahl og Lomellhar gjennomført den første studien på dette ved å analysere 1218 vinningsaker (simpelt og grovt tyveri fra villa, leilighet og bil) for å se på betydningen av fingeravtrykk og DNA-bevis.²² Sakene er hentet fra politiets registre (eDNA, Strasak og BL) og består av saker hvor politiet har sendt inn anmodning om DNA-analyse. Analysen bidrar derfor ikke til kunnskap om saker der politiet sikret andre spor fra åstedet, men *ikke* sendte inn anmodning om DNA-analyse. Det er likevel blitt sett nærmere på om politiet også sikret fingeravtrykk i de 1218 sakene. Analysen viser at det er sjelden politiet sender inn anmodning om analyse av fingeravtrykk i vinningsaker der de sender inn anmodning om DNA-analyse. Det er kun i cirka 1 av 5 saker. Halvparten av disse prøvene var for dårlige til å gi et sikkert fingeravtrykk.

20. McCartney (2006 s. 118).

21. McCartney (2006 s. xiii).

22. Dahl og Lomell (2013).

Av de sakene der analysen ga et tilfredsstillende resultat, endte nærmere en fjerdedel med treff i fingeravtrykks-registeret. Dette er en langt lavere uttelling enn det DNA-profiler og treff i registeret gir, der nærmere 2 av 3 saker med DNA-profil ga treff i DNA-registeret.

Metode

Denne artikkelen baserer seg på to sett data-materiale, en kvantitativ spørreundersøkelse og kvalitative dybdeintervjuer. Samtlige respondenter og informanter er politiansatte.²³ Metodetriangulering defineres som studier som inkluderer minst en kvantitativ metode (for å samle tall) og en kvalitativ metode (for å samle ord).²⁴ Metodetrianguleringen benyttet i undersøkelsene denne artikkelen bygger på, styrker funnene. Dette fordi det gjør dataene mer omfattende, samt at de utfyller hverandre og dermed blir mer fullstendige. Eksempelvis bidrar spørreundersøkelsen til å indikere omfang av sikrede biologiske spor i et distrikt (noe politiet ikke rutinemessig registrerer), mens de kvalitative intervjuene bidrar til å forklare hvorfor det er slik. Metodetrianguleringen har også forsterket undersøkelsen da de ulike metodene har støttet, styrket og bekreftet hverandre. Dette bidrar til økt reliabilitet og validitet.²⁵

Kvantitativ datamateriale

Den kvantitative spørreundersøkelsen ble sendt til samtlige ansatte i politiet, totalt 14 435. Undersøkelsen ble sendt ut så bredt på grunn av vanskelig tilgang til relevante e-postlister. Dette er åpenbart en ulempe for svarprosenten da mange som fikk undersøkelsen tilsendt, ikke tilhørte vår målgruppe, de politifaglig ansatte, som er på åsteder. Mange politiansatte har lite

23. Spørreundersøkelsen ble også sendt til påtalemyndigheten, domstolene samt forsvars- og bistandsadvokater, men disse danner ikke en del av datamaterialet for denne artikkelen. Se Dahl og Lomell (2013) for mer informasjon.

24. Greene m.fl. (1989 s. 256).

25. jf Kelle (2006).

eller ingen erfaring med DNA, og det er grunn til å anta at mange av disse derfor lot være å besvare undersøkelsen. Dette gjelder først og fremst sivilt ansatte, men også mange politiutdannede. Alle ble oppfordret til å besvare undersøkelsen, og undersøkelsen var bygget opp slik at de som ikke hadde noe erfaring med sikring eller bruk av DNA i etterforskning eller rettergang, kun fikk noen få holdningsspørsmål. Det er grunn til å anta mange som ikke følte de var i målgruppen, unnlot å svare, og mange sendte også eposter som bekreftet dette.

Som i alle undersøkelser, også denne, er det i tillegg en god del som ikke *ønsket* å være med på undersøkelsen, til tross for at de har erfaring med og kunnskap om temaet. Dette kan det være mange grunner til. I denne undersøkelsen er det i tillegg en *tredje* gruppe som ikke er med. Det er de som *ønsket* å delta, men som ble forhindret fra dette på grunn av den manglende internettilgangen. Dette er et kjent problem i politiet. Jeg mottok svært mange e-poster som bekreftet dette. En skrev *I Troms politidistrikt - i likhet med mange andre distrikter - er de fleste i praksis ikke i stand til å besvare denne typen undersøkelse av IKT-tekniske grunner. Tilgangen til internett via politinettet er kun helt unntaksvis til stede. Ovennevnte kun ment som en opplysning i den grad du finner det merkelig med liten respons.* En annen skrev at *Ser at du ønsker svar på undersøkelsen og den er grei. Problemet er bare det at for de fleste så er det så å si ikke mulig å komme inn på internett. Det kan ta både 5, 10 og opp til en time med gjentatte forsøk for å komme inn og da kan det være at man bare lar det være. Dette ment som en mulig grunn dersom det er mange som ikke svarer.*

For politiansatte med politifaglig bakgrunn var svarprosenten likevel på 33 %. Svarene er neppe representative for alle som fikk eposten, men sees svarene i forhold til kjønn, alder og politidistrikt, er dette noenlunde representativt for politietaten.²⁶ Respondentene i undersøkelsen har en rekke ulike arbeidsoppgaver i politiet

for eksempel med lederoppgaver, med kriminalitetsforebygging eller i spesialseksjoner. En frafallsanalyse viser at spørreundersøkelsen er representativ for undersøkelsens primære *målgruppe*; ansatte med erfaring med sikring og bruk av DNA, både «generalister» og «spesialister». Disse to gruppene er fokuset i denne artikkelen. Generalistene består av de som har sitt primære arbeidssted i ordenstjeneste eller på lensmannskontor, mens spesialistene består av kriminalteknikere og de som arbeider med etterforskning. Det er disse gruppene i politiet som i størst grad skal sikre biologiske spor. Mens sikring av biologiske spor har vært en del av spesialistenes arbeid i en årrekke, er det nå en arbeidsoppgave generalistene begynte med som en konsekvens av DNA-reformen.

Det elektroniske spørreskjemaet åpnet for at respondentene kunne komme med kommentarer på slutten av hver gruppe med spørsmål. Dette resulterte i flere hundre kommentarer. Disse kommentarene får frem nyanser og synspunkter som ikke uten videre fanges opp i faste svar-kategorier. I så måte bidrar de til å gi et innblikk i refleksjonene som ligger bak tallene. Kommentarene brukes i artikkelen for å illustrere og utdype poeng fra spørreundersøkelsen.

Kvalitativt datamateriale

Det er også gjennomført dybdeintervju med polititjenestepersoner 54.²⁷ Dette er informanter fordelt på ni politidistrikt. Informantene har vært ansatt både ved små lensmannskontor og store stasjoner i de ulike distriktene. I intervjuene ble det tatt tak i og gått dypere inn i temaer som det kvantitative datamaterialet ikke kunne gi svar på. Formålet med intervjuene var å få utfyllende informasjon vedrørende vurde-

26. Se Dahl og Lomell (2013) for mer utfyllende informasjon.

27. 33 av intervjuene ble gjennomført som en del av evalueringen «Fra spor til dom», mens 21 intervju ble gjennomført som en del av prosjektet «DNA i etterforskning» finansiert av Politihøgskolen.

ringer og avgjørelser som gjøres på et åsted, om hvorvidt det skal sikres spor og eventuelt hvilke spor som skal sikres. Temaer som ble dekket, var derfor organisering vedrørende mottak av anmeldelser, vurderinger av åsteder og åstedsundersøkelser og sikring av spor.

DNA-reformen har ført til mindre innsamling av fingeravtrykk

Respondentene ble spurt om DNA-reformen har ført til mindre sikring av fingeravtrykk på åsted. Tabell 1 viser svarfordelingen på dette spørsmålet.

Et stort flertall av respondentene uavhengig arbeidssted, er helt eller ganske enige i at DNA-reformen har ført til mindre innsamling av fingeravtrykk på åsteder. En fra ordenstjenesten skriver at *Vi merker helt tydelig at å pensle åsteder med tradisjonelt pulver etter søk av fingeravtrykk er gått kraftig tilbake for politigeneralisten. Man lærer seg for mye på DNA-kittet og bruker dette ofte og nesten alltid. Min oppfatning er at spesialistene på kriminalteknisk seksjon her i distriktet fortsatt er like flinke å pensle etter fingeravtrykk.* En annen skriver at *DNA har blitt en "sovepute" for grunnleggende basis sporsikring på åsteder. Det sikres/søkes nær sagt aldri etter andre spor lengere.* Vi ser av tabellen at de som primært arbeider med kriminalteknikk, er de som i størst grad mener DNA-reformen har gått på bekostning av sikring av fingeravtrykk på åsted; hele 71 % er helt eller ganske enig i påstanden. En kriminaltekniker kommenterer at *Kriminalteknikk består av flere undersøkelser enn DNA. DNA har blitt en hvilepute.*

DNA sikres oftere enn fingeravtrykk

Tabell 1 «DNA-reformen har ført til mindre innsamling av fingeravtrykk på åsted»

Yrke	Helt enig	Ganske enig	Verken enig eller uenig	Ganske uenig	Helt uenig	Vet ikke
Orden (n=661)	17 %	37 %	19 %	9 %	4 %	13 %
Lensmannskontor (n=552)	14 %	33 %	25 %	10 %	2 %	15 %
Etterforskning (n=635)	10 %	29 %	26 %	10 %	4 %	21 %
Kriminaltekniker (n=148)	32 %	39 %	12 %	7 %	5 %	5 %

kriminalteknikerne, 85 % av etterforskerne og 94 % av de som arbeider på lensmannskontor, sikret biologiske spor. Av de som hadde vært på åstedsundersøkelse de siste tre årene, hadde omtrent samme andel sikret fingeravtrykk som biologiske spor. Det var kun minimale forskjeller mellom «generalistene» og «spesialistene» på dette spørsmålet.

Forskjellene mellom gruppene viser seg imidlertid tydelig når vi spør hvor ofte de sikrer henholdsvis biologiske spor og fingeravtrykk, som vist i tabell 2.

Totalbildet viser at det store flertall innenfor alle gruppene ofte sikrer biologiske spor når de er på åstedsundersøkelser. At nesten alle kriminalteknikere sikrer biologisk materiale omtrent hver gang eller ofte, er neppe egnet til å overraske, men også blant «generalistene» svarer 3 av 4 at de sikrer biologisk materiale ofte eller omtrent hver gang. Disse tallene støtter antakelsen om at DNA-reformen har ført til økt sikring av biologisk materiale på åstedsundersøkelser, særlig fordi «generalistene» oppgir at de sik-

rer ofte eller omtrent hver gang. Tabellen viser samtidig i alle gruppene en tydelig tendens til at fingeravtrykk sikres sjeldnere enn biologiske spor på åstedsundersøkelser. Med unntak av kriminalteknikerne, som jo har sporsikring som sin primære arbeidsoppgave, så er det sjeldnere at det sikres fingeravtrykk enn biologiske spor på åstedsundersøkelser. Samtidig er det viktig å merke seg at 1 av 4 respondenter fra ordens-tjenesten sikrer fingeravtrykk «ofte» når de er på åstedsundersøkelse, det samme som etterforskerne. Hele 35 % av respondentene fra lensmannskontorene sikrer fingeravtrykk «ofte». Dette understøtter funn fra Dahl og Lomells studie av politiregistre som viste at det er sjelden politiet sender inn anmodning om analyse av fingeravtrykk i vinningsaker, der de sender inn anmodning om DNA-analyse. Det skjedde i rundt 1 av 5 saker.²⁸

Tendensen i tabell 2 over bekreftes også langt på vei i følgende tabell. Tabellen viser svarfordelingen på spørsmålet «Hvor ofte vil du anslå at du utelukkende samler biologisk materiale og ikke fingeravtrykk?»

Tabell 2 Hvor ofte sikrer du biologiske spor/fingeravtrykk når du er på åstedsundersøkelser?

Primær arbeidsfunksjon	Omtrent hver gang	Ofte	Sjelden	Aldri	Vet ikke
Orden (n=600)					
Biologisk materiale	19 %	59 %	22 %	0 %	1 %
Fingeravtrykk	4 %	25 %	70 %	0 %	1 %
Lensmannskontor (n=396)					
Biologisk materiale	18 %	62 %	19 %	0 %	1 %
Fingeravtrykk	4 %	35 %	60 %	1 %	1 %
Etterforskning (n=406)					
Biologisk materiale	18 %	55 %	23 %	1 %	4 %
Fingeravtrykk	4 %	26 %	65 %	2 %	3 %
Kriminaltekniker (n=136)					
Biologisk materiale	67 %	32 %	0 %	0 %	1 %
Fingeravtrykk	35 %	57 %	9 %	0 %	0 %

28. Dahl og Lomell (2013).

Hvorfor bruke kompass når vi har GPS?

Vi ser i tabell 3 at med unntak av kriminalteknikere, så svarer flertallet at de «ofte» sikrer utelukkende biologiske spor og ikke fingeravtrykk. Selv 26 % av kriminalteknikere sikrer «ofte» utelukkende biologiske spor og ikke fingeravtrykk, men de er samtidig den respondentgruppen som i størst grad sikrer både biologiske spor og fingeravtrykk. En kriminaltekniker kommenterer at *Jeg sikrer alltid begge deler der det er mulig*. Det at biologiske spor oftere sikres enn fingeravtrykk, underbygges i spørsmålet om hvor ofte man sikrer fingeravtrykk sammenlignet med hvor ofte man bruker enkel åstedspakke. Enkel åstedspakke er et standardisert kit som forutsettes brukt i hele politiet ved enkle åstedsundersøkelser, altså ved mindre alvorlige lovbrudd.²⁹ Den er hovedsakelig utviklet for ge-

neralisten. Etterforskere og kriminalteknikere er derfor ikke inkludert her. De har annet utstyr til rådighet.

Tabell 4 viser at for både ordenstjenesten og lensmannsansatte er det klare forskjeller i hyppigheten i bruk av henholdsvis enkel åstedspakke og fingeravtrykk. Mens halvparten bruker enkel åstedspakke månedlig, sikrer over halvparten fingeravtrykk noen få ganger i året. På den måten får de mindre trening i å sikre fingeravtrykk enn å sikre biologiske spor. Enkel åstedspakke er i bruk oftere, flere bruker det ukentlig og månedlig. Av dette kan vi konkludere at sikring av biologiske spor foregår oftere enn sikring av fingeravtrykk for «generalisten».

Tabell 3 Hvor ofte vil du anslå at du utelukkende samler biologisk materiale og ikke fingeravtrykk?

Primær arbeidsfunksjon	Altid	Ofte	Sjelden	Aldri	Vet ikke
Orden (n=600)	3 %	60 %	28 %	3 %	7 %
Lensmannskontor (n=396)	1 %	54 %	36 %	3 %	6 %
Etterforskning (n=406)	2 %	49 %	34 %	2 %	14 %
Kriminaltekniker (n=136)	0 %	26 %	54 %	15 %	4 %

Tabell 4 Omtrent hvor ofte sikrer du fingeravtrykk/bruker du enkel åstedspakke?

Primær arbeidsfunksjon	Daglig	Ukentlig	Månedlig	Noen få ganger i året	Sjeldnere	Aldri	Vet ikke
Orden (n=600)							
Enkel åstedspakke	0 %	18 %	53 %	26 %	4 %	0 %	0
Fingeravtrykk	0 %	3 %	26 %	56 %	13 %	1 %	1 %
Lensmannskontor (n=396)							
Enkel åstedspakke	0 %	11 %	49 %	36 %	3 %	0 %	0
Fingeravtrykk	0 %	2 %	26 %	59 %	12 %	0 %	1 %

29. Innholdet i enkel åstedspakke er valgt ut for å ivareta sikker sporsikring og hindre kontaminering (oversmitting) av spormaterialet. Hver pakke er beregnet til undersøkelse på kun ett åsted og inneholder nødvendig utstyr til sikring av biologiske spor. Enkel åstedspakke

inneholder pappkartong, veiledningsskjema, munnbind, hansker, vattpinner, ampuller inneholdende sterilt vann, papirposer, samt klistretikett med FHI sin postadresse (Dahl og Lomell, 2013 s. 95).

Ser vi samlet på svarene over, ser vi en klar tendens til at politiet gir uttrykk for at biologiske spor samles inn oftere enn fingeravtrykk ved åstedsundersøkelser. Dette gjelder først og fremst «generalistene».

Hvorfor sikres oftere biologiske spor enn fingeravtrykk?

Respondentene gir uttrykk for at etter DNA-reformen sikrer de oftere biologiske spor enn fingeravtrykk. Det gis en rekke ulike forklaringer på hvorfor det er slik. De begrunnelsene som er tydeligst i datamaterialet vil bli drøftet i det følgende.

DNA anses som et bedre bevis

Som nevnt innledningsvis ble fingeravtrykk tidligere ansett som et av de sikreste og beste bevisene.³⁰ Nå derimot er det en «extraordinary truth-value attributed to DNA».³¹ Denne holdningsendringen kommer også tydelig frem i dette datamaterialet. Både i de kvalitative dybdeintervjuene og i kommentarene til spørreundersøkelsen er det svært mange som nevner at DNA oppleves som et bedre bevis enn fingeravtrykk. En generalist uttrykte det tilsynelatende mange mente: *Det blir vel litt som GPS og kompass liksom. Det er ingen som bruker kompass lenger. GPS så er det bare [knipser]. Det er det beste eksemplet jeg kommer på. Så er det en form for revolusjon liksom. Jeg tror bare det er det.* Dette viser at i politiet eksisterer de samme holdningene som blant de innsatte Machado og Prainsack har intervjuet; DNA-teknologien er bedre og gir et bedre resultat enn det fingeravtrykk gjør.³² Også i intervju med advokater om DNA kommer en teknologitillit frem.³³ Ifølge Zedner preges vi i dagens samfunn av en teknologitillit da vi har en enorm tiltro til at teknologi skal bidra til å overvinne selv de største utfordringer.³⁴ Arbeidet med og prosessen rundt DNA

kan nok fremstå som mer moderne enn det mer tilsynelatende manuelle arbeidet med fingeravtrykk. Med DNAs nye teknologi fremstår fingeravtrykk blant en del i politiet som utdatert og umoderne på samme måte som en del av de innsatte intervjuet av Machado og Prainsack.³⁵ En ansatt på et lensmannskontor uttalte: *Fingeravtrykk virker helt avleggs, andre proaktive tiltak oversees fordi vi har DNA som noen er så stolte av.* En annen ansatt på lensmannskontor gir også uttrykk for å anse DNA som et bedre bevis enn fingeravtrykk. Derfor er det for han en helt bevisst handling og heller sikre biologisk materiale enn fingeravtrykk: *Jeg anser DNA som et klart bedre redskap enn fingeravtrykk. (...) jeg velger vekk fingeravtrykk, ikke sant, det tar lenger tid, jeg oppfatter det som mer usikkert, så velger jeg heller DNA.* Selv om hovedtyngden anser DNA som bedre enn fingeravtrykk er det samtidig viktig å presisere at det finnes flere som fortsatt har mest tillitt til fingeravtrykk som bevis. En kriminaltekniker presiserer viktigheten av også å sikre andre bevis: *Jeg føler at DNA ble sett på som noe stort og noe som fikk enkelte til å glemme andre viktige spor som fingeravtrykk/fottøyaavtrykk/situasjonsspor m.m. Jeg mener at DNA ikke må overskygge det andre, men at det handler om å sikre en bredde med bevis av ulike slag.*

DNA «vinner» i en hektisk arbeidsdag

I mange yrker må man prioritere hvilke arbeidsoppgaver man utfører og hvordan man skal utføre dem i forhold til tiden man har til rådighet. Dette fører til at man velger det som oppleves som raskest. Politiryket er intet unntak. Polititjenestepersonene gir ofte uttrykk for en hektisk arbeidshverdag hvor de må gjøre en rekke prioriteringer ut fra tidshensyn. Selv om man oppgraderer de teknologiene politiet har til rådighet, er det usikkert om det bidrar til å gjøre politiet mer effektivt.³⁶ I datamaterialet denne artikkelen bygger på, virker det som om politiet

30. Cole og Lynch (2010 s. 106).

31. Lynch (2013 s. 70).

32. Machado og Prainsack (2012 s. 88).

33. Dahl (2012).

34. Zedner (2009 s. 257).

35. Machado og Prainsack (2012 s. 88).

selv mener at DNA har gjort dem mer effektive. Dette ikke bare fordi de opplever at det bidrar til å oppklare mer, men fordi det er raskere og enklere å sikre enn en del andre typer spor. Flere gir uttrykk for at fordi biologiske spor er både enklere og mindre tidkrevende å sikre enn fingeravtrykk, så sikrer de heller det. En generalist skriver at *DNA reformen har nok blitt en hvilepute i forhold til å ta fingeravtrykk. Det virker som om fornærmede/befolkningen er mer opptatt av at vi skal ta DNA enn fingeravtrykk. Selv merker jeg at det er mye lettere å ta DNA enn fingeravtrykk. Fingeravtrykk krever mer søk og leting. På "vanlige" innbrudd/grove tyverier prioriterer man sjelden å bruke lang tid på å søke etter fingeravtrykk. Mange har lignende kommentarer, de opplever det som mye vanskeligere å sikre fingeravtrykk Det skal etter min mening, mer til for å finne gode fingeravtrykk (eller i det hele tatt finne avtrykkene).*

Høyere sannsynlighet for å lykkes med DNA

Står man mellom to valg hvor det ene valget oppleves som å ha større sannsynlighet for å lykkes, vil dette ofte velges. En polititjenesteperson på et åsted som skal velge hvilke spor hun skal sikre, vil dermed velge det sporet som hun i størst grad kan forventes å lykkes med. I dette tilfellet vil det å lykkes først være at sporet som sikres resulterer i en profil. Videre at det sikrede sporet gir et treff mot en gjerningsperson, og at dette avslutningsvis bidrar til å oppklare en sak. I lys av dette gir flere informanter uttrykk for at det er mer motiverende å sikre biologiske spor enn fingeravtrykk, både fordi de opplever det som enklere å sikre biologiske spor enn fingeravtrykk, samt at de anser sannsynligheten for å få et rent og pent DNA-spor som større enn et fingeravtrykks-spor. Videre opplever de sannsynligheten for å få treff mellom spor og mistenkt og/eller ukjent gjerningsmann i DNA-registeret som større enn i fingeravtrykks-registeret. En generalist skriver *Har til dags dato ikke opplevd å få treff på fingerav-*

trykk, mens en annen skriver sjansen for å få "tilfeldig" treff er større ved DNA. Med tilfeldige treff menes det politiet omtaler som en cold hit eller det Aarli omtaler som et kaldt treff, et treff mellom spor fra et åsted og DNA-registeret som bidrar til å identifisere en hittil ukjent gjerningsperson.³⁷ Lovbrudd uten mistenkte ved gjernings- og anmeldelsesøyeblikk, ingen vitner, ofte ingen øvrige spor, og vanligvis ingen øvrig etterforskning før DNA-treffet som bidrar til å identifisere gjerningspersonen, blir av mange sett på som det store potensialet med utvidet bruk av DNA. Med DNA-reformen håpet man at DNA ville øke oppklaringsprosenten ved at flere av sakene med ukjent gjerningsperson ved anmeldelsestidspunktet ble oppklart på grunn av DNA. Dahl og Lomell finner også at det er i disse sakene oppklaringsprosenten er aller høyest.³⁸ Dette viser at det er sammenfall i funnene mellom ulike datamaterialer.

En annen generalist utdypet dette effektivitets-forholdet som følger *Jeg har gjennom ti år fått tre treff på fingeravtrykk, mens jeg de siste tre årene har hatt mer enn 30 treff på DNA. Dette motiverer til å sikre biologiske spor, siden treffprosenten er så mye høyere. I tillegg har kriminelle erfart at man må bruke hansker under diverse planlagte lovbrudd. Det var også noen som påpekte at DNA ikke er et bedre bevis enn fingeravtrykk, blant annet uttalte en generalist: *Fingeravtrykk er et sikrere bevis med tanke på at det vanskelig lar seg plante. Likevel er DNA enklere å få «treff» på dersom man sikrere de «riktige» DNA-sporene (blod, sæd, spytt).* I de analyserte sakene i studien «Fra spor til dom» ga treff med fingeravtrykk langt lavere uttelling enn det som var tilfelle for treff med DNA.³⁹ Det er viktig å understreke at de analyserte sakene ikke nødvendigvis er representative. Sammenholdt med polititjenestemenns generelle tilbakemelding på at det teknisk sett er mer krevende*

37. Aarli (2011 s. 129).

38. Dahl og Lomell (2013 s. 145-146).

39. Dahl og Lomell (2013 s. 55-57).

å sikre fingeravtrykk enn å sikre spor med vatt-pinne, kan man konkludere med at å sikre biologiske spor fra åstedet i vinningsaker ikke bare er enklere; det gir også bedre uttelling.

Det man mestrer, gjør man oftere

Hvilke valg man tar i forhold til sporsikring på et åsted er selvfølgelig også knyttet til hvilken kompetanse man har om de ulike typene spor og hvorvidt man opplever at man mestrer sporsikringen. Det er et genuint menneskelig behov å ville mestre.⁴⁰ Som et ledd i satsingen på DNA skulle ansatte i politiet gjennomføre et kurs i DNA og sporsikring. I spørreundersøkelsen ble respondentene stilt spørsmålet «Synes du selv du har tilstrekkelig kunnskap om DNA til å utføre dine arbeidsoppgaver forsvarlig?». Det er flere som mener de har tilstrekkelig kunnskap om DNA til å utføre egne oppgaver forsvarlig, enn de som mener de ikke har det. Likevel er det nesten 40 % av de som arbeider på orden som svarer «nei» eller «vet ikke» til dette spørsmålet. Det er altså en god del som gir uttrykk for at de har for lite kunnskap i skiring av biologiske spor. Det kan virke som om opplæring og gjenoppfriskningskurs av annen sporsikring har havnet i skyggen av DNA. Blant annet var det flere som etterlyste oppfriskningskurs i det å sikre andre typer spor som eksempelvis fingeravtrykk. En kriminaltekniker uttaler: *Har blitt for mye fokus på DNA samtidig som mannskapene har for lite kunnskap om sikring av øvrige spor.* En rekke personer sier at de heller sikrer biologiske spor enn fingeravtrykk fordi de har mer og nyere kompetanse på dette. Den vitenskapelige kapitalen er altså mer oppdatert på DNA enn på fingeravtrykk.⁴¹ Termen vitenskapelig kapital er inspirert av Bourdieus kapitalbegrep.⁴² En generalist sa *Har mer kunnskap rundt sikringen [av biologiske spor], altså føler jeg meg tryggere på å samle biologiske spor [enn fingeravtrykk]*. Tilsvarende begrunnelse gir en lensmannsbetjent på

å heller sikre biologiske spor enn fingeravtrykk: *Jeg bruker ikke fingeravtrykk lenger jeg, altså (...) Jeg føler meg mer på tynn is med fingeravtrykk. Dette ble forklart på følgende måte Jeg har for lite kompetanse/opplæring spesielt på sikring av fingeravtrykk.*

Godt utstyr fører til hyppigere bruk

Hvordan forholdene ligger til rette for de ulike typene sporsikring legger også føringer på hvilke valg en polititjenesteperson gjør på et åsted. I spørreundersøkelsen ble respondentene derfor spurt om hvor fornøyde de var med utstyret for å sikre både biologiske spor og fingeravtrykk. Kriminalteknikerne er generelt mer fornøyde med utstyret til å sikre fingeravtrykk, men de har som oftest eget spesialutstyr. Flere påpeker at dette kan være vanskeligere for ordenspatruljene hvor mange deler fingeravtrykkskoffert. En sammenlikning mellom hvor fornøyde generalistene og spesialistene er med utstyret for fingeravtrykk, enkel åstedspakke og personprøvesettet, viser at det er langt flere som er middels og dårlig fornøyd med fingeravtrykksutstyret.

Det at utstyret til å sikre fingeravtrykk ofte ikke er en del av det faste utstyret man har i bilen, slik enkel åstedspakke i stor grad er, oppleves av mange som upraktisk og lite tidseffektivt. En fra orden uttalte: *Det å reise tilbake for å hente kofferten er ikke tidseffektivt. Man må planlegge om man skal ta med seg kofferten ut. Den er stor og tar mye plass, og vi må derfor oftest bruke tid på å hente den inne på stasjonen.* Flere har kommentert at utstyret for sikring av fingeravtrykk er gammelt og utdatert. Samtidig er det en utfordring at koffertene ikke holdes ryddige og blir supplert når de er tomme. Dette merkes ofte først når man er ute på et åsted. En med orden som sin primære arbeidsoppgave skriver *Det brukes så sjelden at kosten ofte er utslitt, pulveret fuktig eller gjerne brukt opp.* Konsekvensen av dårlige rutiner og/eller uryddig utstyr samt manglende fokus på fingeravtrykk er at det ikke sikres fingeravtrykk i den grad som er ønskelig.

40. Manger og Wormnes (2015).

41. Dahl (2012 s. 35).

42. Bourdieu (1999).

Ny teknologi utkonkurrerer tradisjonell teknikk

Implementering av nye teknologier og reformer vil alltid ha både tilsiktede og utilsiktede konsekvenser.⁴³ Den tilsiktede konsekvensen av DNA-reformen var utvidet bruk av DNA-bevis for økt oppklaring. For å få til dette måtte politiet oftere sikre biologiske spor og på flere typer åsteder. En utilsiktet konsekvens har vært at fingeravtrykk har havnet i skyggen av DNA. Det store flertallet av undersøkelsens respondenter sier seg enig i at DNA-reformen har ført til mindre sikring av fingeravtrykk på åsteder. Hovedkonklusjonen er at respondentene gir uttrykk for at biologisk materiale sikres oftere enn fingeravtrykk. En av hovedgrunnene til dette er at spesielt blant generalistene så anses DNA som et overlegent bevis som er enklere og mindre tidkrevende å sikre enn fingeravtrykk. Videre er kunnskapsgrunnlaget for å sikre DNA bedre fordi flere politiansatte i nyere tid har vært på kurs vedrørende sikring av biologiske spor. Det kommer også frem i undersøkelsen at forholdene for sikring av DNA-bevis er gunstigere enn for fingeravtrykk. Konsekvensen av dårlige rutiner og/eller uryddig utstyr samt manglende fokus på fingeravtrykk er at det ikke sikres fingeravtrykk i den grad som er ønskelig. Politiet gir også uttrykk for at de i større grad opplever å lykkes mer ved å ta DNA-bevis enn fingeravtrykk.

Disse kvalitetene har bidratt til at DNA tilsynelatende har passert fingeravtrykkets posisjon i det kriminaltekniske hierarkiet. Hadde Sir Alec Jeffery funnet en ny type bevis i dag, så var det DNA han måtte hekte det på for å få status, ikke fingeravtrykk. På samme måte som blant innsatte, anser ansatte i politiet DNA som dagens GPS, mens fingeravtrykk ofte anses som et tungvint, uhensiktsmessig og mindre brukervennlig kompass.⁴⁴ Både blant innsatte og ansatte i politiet eksisterer det en tillitt til ny teknologi heller enn tradisjonell teknikk, som Zedner

43. jf Koper m.fl. (2014 s. 135-136).

ville ha omtalt som teknologitillitt.⁴⁵ Med viten om at politiet ofte foretrekker å sikre biologiske spor fremfor fingeravtrykk, er det viktig å være klar over at fingeravtrykk er et særdeles gunstig bevis fordi det ikke er mulig å plante fingeravtrykk på faste gjenstander på samme måte som DNA.

Sporsikringen som gjøres på et åsted, skal bidra til et godt utgangspunkt og fundament for å klarlegge hva som har skjedd i en sak.⁴⁶ Avgjørelsene som tas av de som gjør åstedsarbeid, eksempelvis hvorvidt det skal sikres spor og eventuelt hvilke spor som skal sikres, er svært utslagsgivende for en etterforskning og for kvaliteten på den.⁴⁷ Å sikre flere typer bevis vil kunne bidra til en mer robust etterforskning, gjøre den enklere samt øke sannsynligheten for at riktig gjerningsmann pågripes og dømmes. Dette vil derfor bidra til rettssikkerhet. Hvis de, som gjennomfører åstedsarbeid og sporsikring i vinningssaker, utelukker å sikre tilstrekkelig variert bevis og velger kun å fokusere på en type spor, er det grunn til bekymring. Når praksis i politiet er at man heller sikrer DNA enn fingeravtrykk, ikke fordi åstedet er best egnet for DNA, men fordi det av andre grunner fremstår som gunstigere, bidrar ikke dette til en robust etterforskning. Det er derfor viktig at de som gjennomfører åstedsarbeid, foretar en grundig åstedsundersøkelse og ut fra sin lesning av et åsted sikrer de mest hensiktsmessige sporene for å oppklare en sak. Åstedsgranskerne må derfor fortsette å sikre et spekter av kriminaltekniske spor og ikke utelukke tradisjonelle spor som fingeravtrykk og fottøyavtrykk.

44. Machado og Prainsack (2012).

45. Zedner (2009 s. 257).

46. Hamremoens (2015 s. 197).

47. Myhrer (2015).

Litteraturliste:

- AARLI, R. 2011. *DNA-bevis: rettsikkerhet ved bruk av DNA-sakkyndighet i kampen mot kriminalitet*, Oslo, Cappelen Damm akademisk.
- AARLI, R. 2015. Biologiske spor (DNA-bevis). I: AARLI, R., HADLUND, M.-A. & JEBENS, S. E. (red.) *Bevis i straffesaker : utvalgte emner*. Oslo: Gyldendal juridisk.
- BLIZZARD, D. 2000. Situating Fetoscopy Within Medical Literature and Lived Experience. I: SÆTNAN, A. R., OUDSHOORN, N, KIREJCZYK, M (red.) *Bodies of technology: women's involvement with reproductive medicine*. Ohio State University Press.
- BOURDIEU, P. 1999. The specificity of the scientific field. *The science Studies Reader*. Ed. Biagioli M. New York: Routledge, 31-50.
- COLE, S. A. 2001. *Suspect identities: a history of fingerprinting and criminal identification*, Cambridge, MA, Harvard University Press.
- COLE, S. A. & LYNCH, M. 2010. DNA profiling versus fingerprint evidence: more of the same? I: HINDMARSH, R. & PRAINSACK, B. (red.) *Genetic suspects: global governance of forensic DNA profiling and databasing*. Cambridge: Cambridge Univeristy Press.
- DAHL, J. Y. 2009. *DNA - det sikreste av det sikre eller...? En sosiologiske studie av usikkerheter knyttet til bruk av DNA i strafferettspleien*. PhD, NTNU.
- DAHL, J. Y. 2012. Overdreven tro på og tillitt til DNA i strafferettspleien *Sosiologi i dag*, 42, 29-47.
- DAHL, J. Y. & LOMELL, H. M. 2013. Fra spor til dom : en evaluering av DNA-reformen. Politihøgskolen.
- GREENE, J. C., CARACELLI, V. J. & GRAHAM, W. F. 1989. Toward a Conceptual Framework for Mixed-Method Evaluation Designs. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 11, 255-274.
- HALD, C. & RØNN, K. V. 2013. Inledning. I: HALD, C. & RØNN, K. V. (red.) *Om at opdage : metodiske refleksjoner over politiets undersøgelsespraksis*. Fredriksberg C: Samfunnslitteratur.
- HAMREMOEN, E. 2015. Politets åstedsundersøkelse. I: AARLI, R., HADLUND, M.-A. & JEBENS, S. E. (red.) *Bevis i straffesaker : utvalgte emner*. Oslo: Gyldendal juridisk.
- ASANOFF, S. 2010. Foreword. I: HINDMARSH, R. & PRAINSACK, B. (red.) *Genetic suspects : global governance of forensic DNA profiling and databasing*. Cambridge: Cambridge Univeristy Press.
- JUSTIS - OG POLITIDEPARTEMENTET 01.09.2008. DNA-reformen i gang.
- JUSTIS - OG POLITIDEPARTEMENTET 05.10.2007. Auka bruk av DNA for å oppklare meir.
- KELLE, U. 2006. Combining qualitative and quantitative methods in research practice: purposes and advantages. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 293-311.
- KELTY, S. F., JULIAN, R. & ROBERTSON, J. 2011. Professionalism in Crime Scene Examination: The Seven Key Attributes of Top Crime Scene Examiners. *Forensic Science Policy & Management: An International Journal*, 2, 175-186.
- KOPER, C. S., LUM, C. & WILLIS, J. J. 2014. Optimizing the Use of Technology in Policing: Results and Implications from a Multi-Site Study of the Social, Organizational, and Behavioural Aspects of Implementing Police Technologies. *Policing*.
- KRANZBERG, M. 1986. Technology and History: "Kranzberg's Laws". *Technology and Culture*, 27, 544-560.
- LUDWIG, A. & FRASER, J. 2014. Effective use of forensic science in volume crime investigations: Identifying recurring themes in the literature. *Science & Justice*, 54, 81-88.
- LYNCH, M. 2013. Science, truth, and forensic cultures: The exceptional legal status of DNA evidence. *Studies in history and philosophy of science*, 60-70.
- LYNCH, M., COLE, S. A., MCNALLY, R. & JORDAN, K. 2008. *Truth machine: the contentious history of DNA fingerprinting*, Chicago, University of Chicago Press.
- MACHADO, H. & PRAINSACK, B. 2012. *Tracing technologies: prisoners' views in the era of CSI*, Farnham, Ashgate.
- MANGER, T. & WORMNES, B. 2015. *Motivasjon og mestring : utvikling av egne og andres ressurser*, Bergen, Fagbokforl.
- MANNING, P. K. 1992. TECHNOLOGICAL DRAMAS AND THE POLICE: STATEMENT AND COUNTERSTATEMENT IN ORGANIZATIONAL ANALYSIS*. *Criminology*, 30, 327-346.
- MCCARTNEY, C. 2006. *Forensic identification and criminal justice: forensic science, justice, and risk*, Cullompton, Willan.
- MYHRER, T.-G. 2015. *Kvalitet i etterforskningen : særlig om påtaleansvarliges rolle og betydning : delrapport i "Etterforskningsprosjektet"*, Oslo, Politihøgskolen.

Hvorfor bruke kompass når vi har GPS?

- YUTHAS, K. & DILLARD, J. F. 1999. Ethical Development of Advanced Technology: A Postmodern Stakeholder Perspective. *Journal of Business Ethics*, 19, 35-49.
- ZEDNER, L. 2009. Epilogue: the inescapable insecurity of security technologies? I: AAS, K. F., GUNDHUS, H. I. & LOMELL, H. M. (red.) *Technologies of inSecurity : the surveillance of everyday life* Abingdon: Routledge-Cavendish.